

PEP GIMENO 'BOTIFARRA'

EL CANT
DE LA TERRA

Josep Vicent Frechina
Joan Olivares

INCLOU CD

Cap al 2005 una veu quasi desconeguda irromp als escenaris valencians i gira de cap per avall el particular món de la música autòctona. No es tracta d'un músic d'avantguarda, sinó d'un intèrpret de cançó popular, de les músiques i lletres de la més genuïna tradició valenciana. Amb aquests senzills materials, amb la seua veu i la música d'una rondalla clàssica, Pep Gimeno Botifarra inicia un camí triomfal sense parangó en l'àmbit de la cançó. Hauria pogut ser un simple fum de canyot, però a hores d'ara, deu anys ben complits, el fenomen Botifarra s'ha consolidat i creix sense aturall. La música i l'art de Pep Gimeno sedueixen jòvens i vells, vilatans i ciutadans, llauradors i metges, catedràtics i obrers, i, el que pareix impossible: conservadors i progressistes, blavers i catalanistes. Qui és aquest cantador que ha estat capaç de fer renàixer de les cendres el cant valencià tradicional i de posar-lo al nivell de les músiques més actuals?

Pep és un modest funcionari d'ajuntament, un xativí de família humil, un fill de llauradors que durant anys havia dedicat el temps de lleure a recuperar, de la viva veu dels avis, romanços i cançons tradicionals dels pobles de la Costera i la Vall d'Albaida. La seua carrera musical començà pels anys 80 del segle passat, fent albades i versades pels carrers i places dels pobles del

rodal de la seua Xàtiva natal i el Benigànim de la seua àvia Otilia. A principis del nou segle, amb els quaranta ben complits, Pep Gimeno puja als escenaris amb la seua pròpia rondalla, i, d'una manera fulgurant, es converteix en un dels cantants més coneguts, admirats i sol·licitats als escenaris de les comarques centrals valencians. En poc de temps, les actuacions de Botifarra es fan multitudinàries i la seua popularitat s'escampa com una reguera de pólvora per tots els racons del país. Els seus discos es venen per milers, els seus vídeos, es reproduïxen contínuament en Youtube, la seua música sona en les festes dels pobles, en les filades de moros i cristians, en els casals de falla, en els altaveus dels ajuntaments com a preàmbul dels bans... i en els salons nobles, palaus, liceus i grans teatres. Els avis taral·legen les velles cançons oblidades i els jóvens les fan seues: els batres, bressols, vetlatoris, romançons, boleros, jotes... esdevenen de sobte moderns i engrescadors. La Malaguena de Barxeta, un tema popular de la Costera i la Vall d'Albaida, esdevé, en la veu de Botifarra, molt més que una cançó: un autèntic himne que els valencians del nord i del sud canten a cor amb un nuc en la panxa i els llagrimals lluent.

Els qui el coneixen, saben que ell no s'ho havia proposat mai de la vida, però volent-ho o sense, Pep Gimeno ha esdevingut l'autèntic fenomen musical valencià del començament del segle XXI. I encara més, durant els darrers anys, l'efecte Botifarra ha transcendit àmpliament el món de la música, s'ha convertit en un fenomen social

que ha contribuït notablement a la recuperació de les il·lusions perdudes, l'esperança, el sentiment i l'orgull de ser poble de molts valencians.

Vaig conèixer Pep Gimeno fa un grapat d'anys, quan l'esclat Botifarra encara estava en bajoqueta, arran d'una vetlada musical a Ca les Senyorettes compartida amb Miquel Gil i una cinquantena d'afezionats a la música tradicional. L'havia sentit algunes vegades, però aquella nit vaig descobrir la persona que s'amagava rere el personatge emergent. Pep Botifarra no només ens commovia amb la seua veu; ens seduïa amb la seua personalitat, ens encisava amb la seua màgia. Ell segurament encara no ho sabia, però tots els que hi érem estàvem convençuts que no tardaria a triomfar.

A partir d'aquell dia, vam establir una relació que em va permetre de conèixer-lo a fons. De Pep Gimeno crida l'atenció la seua desafecció per les coses materials i, especialment, per les noves tecnologies. És una de les poques persones que no tenen mòbil ni cotxe. I això que podia parèixer una excentricitat, no ho és en absolut. Pep no pretén penjar-se cap medalla, ni convertir-se en un model a seguir, ans al contrari, s'esforça per passar desapercebut, i si no té carnet, cotxe ni mòbil no és perquè hi renuncié en nom de cap principi ètic ni filosòfic, és, simplement, que no li fan cap falta.

–Bona nit! –dic al telèfon.

–Bona nit! –veu de dona.

–Fina?

–Sí.

–Sóc Joan Olivares.

–Hola, Joan... l'altre dia parlàvem de tu. Estàvem sopant i diu Pep: fa temps que no anem a Otos.

–Sí que és de veres... Com esteu... i els xicons?

–Fent-se grans sense parar. I els teus?

–Bé, com sempre... anem tirant... I Pep... que no el tens per ahí?

–Encara no ha tornat de l'horta. Jo compte que d'ací a mitja horeta...

–Bé, Fina, m'alegre... no cal que li digues res, si això, ja tocaré més tard...

Hi torne al cap d'una hora, i s'hi posa ell.

–Pep –després de les salutacions–, t'han dit res de l'editorial Bromera? Resulta que han de fer trenta anys i ho volen celebrar amb un recital teu al teatre Principal de València, i amb un llibre que parle de tu. Em van dir si jo no voldria participar, i veges què els havia de dir... escriure sobre Botifarra no és una proposta de treball, és un regal.

–Vinga –riu obertament–, no digues bovades... Sí, em van tocar l'altre dia.

–I què et pareix?

–No m'ho puc explicar... un llibre de què?

–Eres una figura, Pep... ja ho saps.

–Una figura, jo... –sona una nova riallada a través del telèfon–. Serà grossa, la cosa.

–Així, què –dic–... mos fem avant?

–Xe, Joan... jo, lo que tu vulgues.

Quedem dijous a les quatre i quart davant la plaça de bous de Xàtiva. Xàtiva, per si algú no la coneix, és una ciutat magnífica, amb una història fascinant que encara es pot llegir, sentir i olorar en els seus carrers llargs o entortolligats i en els seus edificis nobles o humils. Si pugeu a l'ermita de Santa Anna, tal com ho devia haver fet aquell holandés errant de nom Wijngaerde allà pel 1500, i mireu cap al migdia, contemplareu un panorama incomparable: en primer terme, una extensa plana que fou en altre temps, i encara és, una de les hortes més fecundes d'un regne que degenerà en *región*, renaqué país i avortà comunitat. En el centre de la imatge, trobareu els perfils de la Ciutat Cremada per excel·lència, amb tot de campanars i campanarets que clamen al cel, i amb el de la Seu (que no és seu però tots li ho diuen), que hi sobreix com el peçonet d'un raïm de carrerons, cúpules, terrats i teulades morunes. I a dalt de tot, la muntanya màgica, amb les seues ermites i convents que en altre temps foren palaus i jardins, coronada de torres i merlets, de racons amb històries alegres i tristes, com la del comte d'Urgell, que volgué ser rei i morí sol com un mussol en una cel·la ombrívola, com la del metge del rei, que va seure en la primera cadira de l'Estudi de València i cremà en la foguera de la Inquisició, com la dels Borja infants, que gambaren sa innocència per les costes xativines i seguieren en el tron romà... Cova de neandertals, cabana d'ibers, vil·la romana, paradís islàmic,

Sefarad estimada, ciutat dels papes, foguera borbònica, recer de persones honorades i cau de malànimes... indret irreplicable on conflueixen en un generós aiguabarreig totes les veus que han nodrit la nació dels valencians amb sons del nord i sons del sud, de mar endins i terra enllà. Bressol d'erudits, músics i poetes, ciutat de fonts, terra de frontera, on comença l'horta i s'acaba el secà, i viceversa, allà on renaix de les cendres...

En aquesta Xàtiva de passat i de present, m'espera Pep amb la seua Mobylette, dret com un fus davant aquell temple de la incultura cobert d'indignitats. Somriu, quan em veu, amb aquell gest tan seu, barreja indesxifrabable d'ironia i timidesa. Puja a la Mobylette i amb un senyal de guàrdia urbà, em convida a seguir-lo amb el cotxe. Enfila la carretera de Llocnou a una velocitat extremament lenta que em permet de fer-li fotos mentre conduïsc. A la vora de la carretera, un grup de llauradors arranquen alls en un bancal. Pep els alça la mà i li retornen la salutació sense acabar de dreçar l'esquena. Uns pocs quilòmetres més avant, trenquem a la dreta per un camí asfaltat i, a l'instant, girem a l'esquerra per un altre de terra que enfila de dret cap a un meandre d'hortes antigues. Atura el ciclomotor davant una reixa metàl·lica, n'obri el cademat, arrossega el portó amb una cama i m'ofereix l'entrada franca. Ens hi reben un parell de gossos amb els seus lladrucs ambigus d'amistat amb reserves. La benvinguda continua amb un escataineig variat, són només les primeres notes d'un concert de marrameus, parrupeigs, nyec-nyecs, quiquiriquics, raücs, piulets i bels, que es

desencadena en un escenari bucòlic entre verds de taronger i daurats de canyes. Una mena de reserva indígena en una gran revolta del riu d'Albaida. Sense esperar que baixi del cotxe, Pep agafa un poal amb menges que duia en l'estrep de la moto, entra en el gabiote dels coloms i n'aboca el contingut en tres o quatre menjadores, totes de materials reciclats. Els ocells revololen pel seu costat, festivament estorats amb l'expectativa d'omplir el pap.

—Estos me'ls fot —diu així que m'hi acoste—. Fregidets són ben bons.

Ho hauria pogut prendre com una justificació, però no en necessita, ell, de justificacions. Per què es crien els animals, si no?

—Els colomins? —m'hi he interessat.

—Clar, els vells al putxero —pontifica.

—Bon caldo.

Somriu, agafa una gran ruixadora de plàstic i aboca un doll d'aigua neta en les bevedores. Les aus s'hi arremolinen, fiquen el cap sota el xorro, arrufen les plomes del coll i s'espolsen joiosament.

Anem cap a una altra porta, obri un forrellat i passem a un bancal inculcte. Al fons s'hi veu un corralet, tot de tanques reaprofitades: somiers, teles metàl·liques, portes velles. A dins, dues cabres i un boc.

—No fa res —diu en veure'm mirar el mascle amb recel.

L'exemplar fa respecte, m'hi acoste amb prevenció. A dins del recinte, una altra porta dóna accés a un descampat de canyars i matolls. Enmig d'un rogle pelat de vegetació, una garbera de rames d'olivera.

–Els agrada molt la remulla –diu després que els animals s’hi han llançat espantats.

–A casa la guardàvem a la pallissa, i quan es secava donàvem les fulles als conills –he recordat en veu alta.

–Bon pinso –assevera.

–No tens por que se’n fugen? –demane assenyalant els animals.

–No poden, la revolta del riu tanca l’eixida. És com una illa.

Un paradís exclusiu per a tres cabres.

–I què fas després per a entrar-les? –faig una mirada a l’illa–, perquè ací hi ha molt d’eixample.

–No me n’he de preocupar, en fer-se dos clarorettes, elles tornen a casa. Només he de vindre a passar el pastell.

Hem tornat al recinte principal. El presideix una caseta de nova construcció, petita, modestament moblada i senzillament decorada. No s’entreté a mostrar-me-la. Agafa un altre poal de sobres de menjar i es dirigeix a un tancat de gallines. N’hi ha de races variades.

–Esta és l’autòctona –n’assenyala una de negra, i tot seguit una altra de coll pelat i diu:–, i esta, morronga; les morrongues també són d’ací, de la terra.

–Eixe gall pareix que duga pantalons –n’assenyale un exemplar exòtic.

–És indi. Estic mirant de traure una polladeta –em mostra un gabiote diminut on hi ha un altre gall i una gallina de la mateixa raça.

–No m’agrada tindre’ls tan tancats –ara sí que es justifica–, però si els deixe solts...

Sense solució de continuïtat aboca menjar ací i allà: restes de verdures, pa mullat, dacsà mòlta. Les gallines s'atrotinen al seu pas, ell actua amb una desimboltura cinematogràfica. Una gallina s'ha esmunyit per la porta, que havia quedat junta.

–Tita, tita... –la crida amb afectuositat, però en veure que es fa la desmenjada, renega autoritari–. Cague en Déu... maleïda, tira cap a dins.

La gallina s'espanta i, tot escatainant i revolant embogidament, enfila pel badall de la porta.

A la part de darrere de la caseta, a la vora d'un canyar, hi ha un altre tancat rústic. Un masclet d'oca que ens veu arribar estira el coll, estarrufa les plomes i nyequeja fatxendós. Pep s'hi fica al gabiot, respon a la provocació de l'oca mascle amb un moviment de cama indolent, s'acosta a un racó, alça una xapa metàl·lica i hi apareix una femella que covava un ou de la grandària del puny.

–El primer de la temporada –somriu satisfet mentre me'l mostra.

–Fa por, eixe animalot –dic assenyalant el mascle.

–Ell ho prova, d'acovardir-te... i si et descuides, se't tira damunt i et fa un all.

Tornem a la caseta. Pep hi entra, en trau dos cadires de boga, d'aquelles d'abans, baixetes, per a seure a la vora del foc o per a traure a la fresca d'estiu, i les col·loca a l'eixideta, mirant cap al riu.

–Sentem-se –fa mentre me n'assenyala una amablement, i hi afegeix de seguida–, que deia m'auela de Benigànim.

–Que tu com ho dius? –m’hi interesse.

–Sentem-mos.

–Doncs jo, com t’auela... a la Vall ho diem així.

–D’un poble a un altre... ja veus. És bonic, això de la llengua, a mi sempre m’ha interessat. De xiquet ja parava l’orella a tot lo que deien els vells, les meues auelles sobretot. Em quedava embovat mirant-les i escoltant-les.

–A mi també –dic–. Jo fins i tot duia una llibreteta i m’ho apuntava.

–Llibreteta, no; però jo me’n recorde de tot.

–Tens una memòria prodigiosa. La gent se’n fa creus quan comences una dita darrere l’altra, sense parar ni a respirar, que pareix que t’hages d’ofegar.

–Gener, mes malfaener –s’hi llança de seguida–, per gener, tanca la *porto* –emfasitza les os obertes de l’harmonia vocàlica pròpia del seu parlar– i encén el braser, per gener botes de gats, miau, marramiau per damunt dels terrats, pel febrer...

–I eixe do, Pep, d’on l’has tret?

–És heretat; m’auela Otília se’n sabia un carro. Més que jo, encara.

–L’anomenes molt, t’auela.

–Em vaig criar amb ella. Durant molts anys vam dormir al mateix llit, un d’eixos antics de xapa. Jo li deia el llitot; com era menut, me’l veia molt gran. M’enrecorde un dia... –es posa seriós– que em vaig despertar i ella m’estava vestint, i va començar a plorar. Jo li dic: què et passa, auela? Que el xiquet s’ha mort. Tenia díhuit dies, el meu germanet, el primer de la família que havia

nascut a l'hospital, abans tots naixíem a casa. Va ser en el mes de març, quasi tota la família som de març: la mare, l'auela, jo, el germanet... Es veu que ja no havia nascut bé, no sé dir-te què, perquè d'això no es parlava a casa, la bona qüestió és que se'l van tornar a endur a l'hospital, i allà es va morir. Quan vaig baixar l'escala, me'ls veig tots plorant, el xiquet amortallat, dins del taüt blanc, damunt la taula del menjador, refermadet en la paret: quin quadro!

Ens estem una estona en silenci.

—No guardes alguna foto? —dic.

—Érem molt humils, nosaltres, ni de mort ni de viu, en tenim cap. Sí que se'n feien, de fotos, i retrats i tot, però només els rics. Un dia, mirant una exposició de pintura amb Enric Ramos, vegem un quadro d'un xiquet amb els ulls tancats, i jo li dic: tu saps què és això? Es pensava que era un xiquet dormint, però no. Quan va saber que era un albadet, es va quedar de pedra. Ja veus, quines coses, en temps més vell cantaven, ballaven i es divertien com si fóra festa. En el segle dènou diu que es va acabar ací a Xàtiva, als pobles es veu que ho van fer durar un poc més.

—Quan et sent cantar, amb aquella emoció que tu li saps donar, això de: la mare i el pare ploren... em pose en la pell d'aquelles persones i m'aborrone de dalt a baix.

—Allò era un altre món —diu—, molt de patiment i molta misèria, però també hi havia molta solidaritat; allà al meu carrer érem com una gran família. M'enrecorde molt de l'any de la gran nevarsa, el 64 o el 65, crec. Ho

devia fer que jo era molt xicotet, però veia aquells muntons de neu com a muntanyes, i se'm va quedar gravat. Al costat de casa hi havia la vaqueria de la tia Nieves i el tio Pepe Xispa, aquell dia van entrar els dos a casa cridant que s'havia afonat la casa de la Fustera. La teulada, de canyissos, no va resistir el pes i allà va anar tota en una peça. I de seguida va acudir tot el carrer, a ajudar en lo que es poguera. Però ara, ajudar-se... si ni tan sols conec la meitat dels que viuen al meu carrer.

—Els xiquets passaven molta por en aquell temps. Tu eres poregós, de menut?

—Sí, prou. La culpa, de m'auela Milagros, la mare de mon pare. L'altra auela, Otília, deia que Milagros era una *inorant*. Era supersticiosa, molt supersticiosa. Una vegada, per Tots Sants, vaig anar a vore-la, vivia molt a prop de ma casa, i mon tio, el germà de mon pare, criava coloms en l'andana. A mi m'agradava pujar a vore'ls i donar-los quemenjar, però aquell dia em va dir que no havia de pujar. Per què, auela?, li pregunte. I em diu que aquell matí havia fet el llit per a que es gitaren les anime-tes. Set anys que devia tindre jo; em vaig fer blanc com la paret i se me'n van anar les ganes de pujar als coloms.

—I de l'uelo Botifarra, t'enrecordes?

—Va faltar el mateix any que el germanet. M'enre-corde molt poc, però de l'auela molt. Mos assentàvem a la vora del foc, davall la gran campana de la llar i ella deia: vols que et faça roses? Vosaltres dieu roses? —em pregunta.

—Sí, roses.